

6. TRUETE OG SÅRBARE ARTER I SARPSBORG

6.1 GENERELT

Utryddelsen av arter og tap av genressurser er et stadig økende problem, særlig i global, men også i nasjonal/regional sammenheng. Bare siden århundreskiftet er mer en 120 pattedyr og fuglearter utryddet på jorden, og stadig nye arter trues. Tar en med insektarter i regnestykket blir det anslagsvis utryddet tusenvis av arter hvert år. Dette er desimering av arter som i hastighet langt overgår de naturlige såkalte "utryddelsesbølgene" som førte til at de store krypdyrene døde ut. Antakeligvis er utryddeshastigheten antakeligvis hundrevis, ja kanskje tusenvis ganger raskere nå enn det som er kjent fra tidligere tider.

Arbeidet med å bevare truete arter ble startet i Norge først på 1970-tallet, og først ute med liste over truete arter var Verdens Villmarks-fond i 1974. Denne er blitt revidert flere ganger. Så utga Direktoratet for Naturforvaltning (DN) i 1988 rapporten "Truede virveldyr i Norge" (Christensen og Eldøy 1988), denne ble revidert i 1992 og omfatter nå ikke bare virveldyr, men alle truete arter som det finnes tilgjengelige data på. Den siste rapporten har tittelen "Truete arter i Norge, Norwegian Red List" (Størkersen 1992). Her i fylket ble det i 1990 utarbeidet en grundig rapport som omhandler truete virveldyr i Østfold, "Truede virveldyr i Østfold" (Viker 1990).

Å lage lister over truete og sårbare arter for geografisk begrensede områder er en svært vanskelig balansegang. På den ene siden ligger faren for å "rope ulv" i utide ved å feks. sette opp en art som folk flest oppfatter som vanlig. På den annen side er det viktig å fokusere på de negative bestandsendringene som skjer før det er for sent å rette opp utviklingen.

Bjørkefinken, som står oppført som usikker i "Truede virveldyr i Østfold" (Viker 90), kan få stå som et eksempel på et slikt dilemma. Bjørkefinken er en meget tallrik art i sitt habitat som er bjørkebeltet og høyereliggende barskog, habitat som egentlig ikke finnes i Østfold. Naturlige bestands-svingninger kan føre til at arten i perioder forsvinner fra sine mer marginale hekkeområder (som her i fylket), uten at dette truer artens eksistens. På den annen side hevder den amerikanske professoren i biologi Paul Ehrlich (1988) at utdøingen av stedege populasjoner av en art er en like alvorlig trussel mot det biologiske mangfoldet som at selve arten dør ut.

At arten forsvinner som hekkefugl i et marginalområde kan også være et forvarsel om en negativ utvikling i artens kjerneområder som kanskje berettiger arten en plass på listen. Ulempen med lokale rødlistelister kommer her klart frem. Blir det geografiske området lite nok vil alle arter kunne havne på en slik liste. Dette er klart illustrert ved at listen over truete virveldyr i Østfold omfatter flere arter enn den tilsvarende listen for hele Norge.

Ideelt sett bør en nasjonal rødliste baseres på regionale rødlistelister. Rødlistelister over truete og sårbare arter for relativt

Hvitryggspett

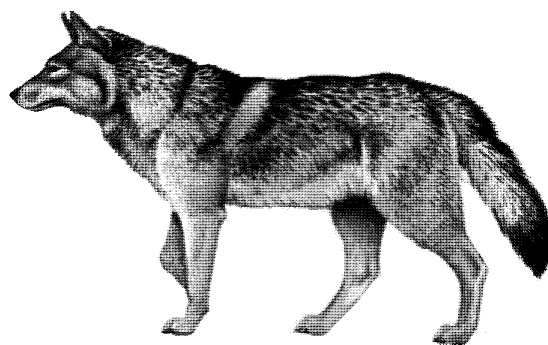
små områder som kommunene i Østfold, kan fort bli meningsløse. Antakeligvis bør et område minst være på størrelse med et gjennomsnittlig norsk fylke før det kan sies å være faglig forsvarlig med "frittstående" rødlistet. Dette for at det skal finnes et noenlunde variert utvalg av de ulike habitatene som artene innenfor området krever for å kunne opprettholde en populasjon.

Et emne som sjelden er omtalt i rødlistet er av mer bevaringsfilosofisk art, hvor ytterpunktene spenner fra synet på mennesket og dets handlinger som en naturlig utvikling, til det andre ytterpunktet hvor mennesket betraktes som en inntrenger i et paradisi med "økologisk balanse". Et eksempel her kan være gråspurven. Denne arten ville antakeligvis ikke vært i vår fauna hvis ikke menneskene hadde åpnet skogene og dyrket jorda (Svenson et. al. 92). Ulike typer menneskelig aktivitet har skapt mange slike nisjer for arter som ikke har vært her tidligere.

Uansett hvor objektiv man altså prøver å være, vil en rødliste alltid være gjenstand for diskusjon. Nettopp det er også noe av hensikten med rødlistet, en diskusjon krever engasjement, som igjen kan peke på behovet for nærmere studier av utviklingen hos de aktuelle artene eller konkrete tiltak for at arter ikke skal forsvinne ubemerket ut av vår natur.

Konklusjonen må være at med dagens trusselbilde for en lang rekke arter må det være riktig å prøve å bevare flest mulig arter uten å dvele ved om de er avhengige av menneskeskapt biotoper eller ikke.

For å omgå de problemene som rødlistet over små geografiske områder fører med seg, er listen over truede arter i Sarpsborg satt opp etter den status dyreartene har i den norske lista over truede arter i Norge, "Truede arter i Norge" (Størkersen 1992), også kalt rødlista. Disse opplysningene er sammenholdt med rapporten "Truede virveldyr i Østfold" (Viker 1988). Arter som kanskje skulle kunne kalles truede, sårbare eller sjeldne lokalt er utelatt hvis de ikke står på listen over truede arter i Norge. Det er dessuten satt som et krav at forvaltningen av arealene i Sarpsborg skal ha, eller skal ha hatt, betydning for de artene som blir tatt med i listen.

Ulv

6.2 DEFINISJONER

Klassifikasjon og kategori-inndeling i denne rapporten er tatt fra "Truede arter i Norge" (Størkersen 92), som igjen bygger på kategoriene i IUCN's "Red Data List" fra 1988 (IUCN 88).

Utryddet

Arter som ikke er påvist de siste 50 år. Står det et spørsmålsteget bak artsnavnet indikerer dette at arten forsvant for mindre enn 50 år siden. For noen er muligheten tilstede for at arten kan bli gjenfunnet.

Direkte truet

Arter som står i fare for å dø ut/utryddes. Deres muligheter til å overleve er små dersom de negative faktorene fortsetter å virke. Uttrykkene utryddelse og overlevelse brukes her i forbindelse med spørsmålet om hvorvidt formeringsdyktige bestander vil kunne opprettholdes eller ikke. Til denne gruppen regnes både arter som har en sterkt redusert bestand og arter som har fått mange av sine leveområder redusert eller ødelagt. Dersom slike arter skal ha mulighet til å klare seg, er de som oftest avhengige av forskjellige typer verneiltak. Svært ofte viser det seg imidlertid at årsakene til en tilbakegang er flere, og at de uheldige påvirkningene arten er utsatt for er vanskelige å få under kontroll.

Sårbar

Arter som kan gå over i gruppen "direkte truet" i nær framtid, dersom de negative faktorene fortsetter å virke. Til denne gruppa regnes arter som er i tilbakegang med hensyn til antall eller utbredelse pga. direkte eller indirekte påvirkninger fra menneskets side. Til denne gruppa hører også arter som fortsatt er vanlige, men som synes å være sterkt utsatt for negative påvirkninger.

Sjelden

Arter med små bestander som for tiden ikke er direkte truet eller sårbare, men som likevel er i en utsatt situasjon fordi de er knyttet til begrensede, geografiske områder eller har en spredt og sparsom utbredelse i et større område.

Til denne gruppen regnes arter med små bestander eller arter med et begrenset utbredelsesområde. Bedømmelsen av hvilke fåtallige arter som bør regnes til denne gruppen er ikke enkel, og vil tildels bli skjønnsmessig. Vanligvis tas det her med arter som har en liten, stabil bestand eller en liten bestand som kan vise tegn til tilbakegang i Norge eller i våre naboland. Fåtalige arter som antas å være i ferd med å øke i antall og utbredelse i Norge er derimot ikke tatt med i denne gruppen.

Usikker

Til denne kategorien regnes bestander som er kjent for å være enten direkte truet, sårbare eller sjeldne, men der det ikke foreligger nok kunnskap til å plassere arten i en av de tre kategoriene. Til denne kategorien regnes også arter der bestandssituasjonen i Norge er lite kjent, men hvor forholdene i andre land gir grunn til årvåkenhet.

Utilstrekkelig kjent.

Til denne kategorien regnes bestander som en antar, men ikke vet sikkert, tilhører en av de ovennevnte kategorier. Dette pga. manglende informasjon.

6.3 LISTE OVER TRUETE ARTER I SARPSBORG

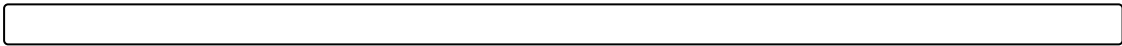
Nedenfor følger en liste over truete viltarter som er registrert i Sarpsborg kommune, og de forhold som truer artene lokalt. Av hensyn til plassen er bare de antatt viktigste truslene mot artene tatt med. Det er derfor viktig å understreke at det sjelden bare er én negativ faktor som truer en arts eksistens. Ofte er det et meget komplekst årsaksforhold som forårsaker bestandsnedgangen, og i mange tilfeller vil også forhold i andre land spille inn. Dette kan være årsaker som skyldes menneskelig aktivitet, som feks. småfuglfangst sørover i Europa, eller naturlige årsaker som feks. tørken i Sahel-området som har hatt stor innvirkning på mange fuglebestander. Det er videre verdt å merke seg at for ca. 80 % av artene utgjør redusert våtmarksareal, omlegginger til mekanisert jordbruk med bruk av plantevernmidler og såkalt moderne skogbruk, de viktigste truslene.

Tabell 1: *Oversikt over utryddete, direkte truete, sårbare, usikre og sjeldne arter i Norge, som forekommer i Sarpsborg. Kun arter fra en av de nevnte kategorier som har blitt observert i kommunen og som arealforvaltningen i Sarpsborg kan ha, eller har hatt betydning for, er tatt med. Kun dagsaktuelle, lokale trusselfaktorer er nevnt. De enkelte artenes status i Sarpsborg er nærmere beskrevet i kapittel 7, "Status for viltet i Sarpsborg".*

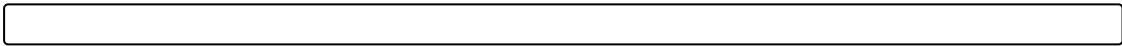
Art	Status i Norge	Status i Østfold	Viktigste trussel lokalt
Topplerke	Utryddet	Ikke oppført	Usikkert, reduserte beiteareal?
Glente	Utryddet	Trolig forsvunnet	Usikkert
Vandrefalk	Direkte truet	Direkte truet	Forstyrrelser ved gamle reirlokalteter
Stor salamander	Direkte truet	Direkte truet	Gjenfylling av dammer, bruk av plantevernmidler, sur nedbør, utsetting av fisk, ender og gjess.
Åkerrikse	Direkte truet	T. forsvunnet	Redusert eng- og beiteareal, overgang til maskinelt jordbruk, redusert næringstilgang pga. plantevernmidler
Ulv	Direkte truet	Forsvunnet	Etterstrebelse
Bjørn	Sårbar	Forsvunnet	Etterstrebelse
Oter	Sårbar	Direkte truet	Alle typer inngrep som reduserer fiskebestandene, forurensing, forstyrrelser

Art	Status i Norge	Status i Østfold	Viktigste trussel lokalt
Liten salamander	Sårbar	Sårbar	Samme trusler som stor salamander.
Slettsnok	Sårbar	Usikker	Endrete bruksformer i landbruket har ført til mindre krypdyrbestander, som er hovedføden til slettsnoken.
Sædgås	Sårbar	Ikke oppført	Ødeleggelse av våtmarksarealer (raste- og beiteplasser)
Kongeørn	Sårbar	Ikke oppført	Usikkert, forstyrrelser?
Fiskeørn	Sårbar	Sjelden	Forstyrrelser, hogging av reirtrær.
Trane	Sårbar	Sårbar	Myrgrøfting, vannspeilsenkninger, forstyrrelser.
Dobbeltbekkasin	Sårbar	T. forsvunnet	Usikkert. Myrgrøfting?
Hubro	Sårbar	Direkte truet	Høgspenledning, etterstrebelser, næringsmangel?
Svartspett	Sårbar	Ikke oppført	Mangel på reirtrær?
Hvitryggspett	Sårbar	Direkte truet	Mangel på døde og døende lauvtrær
Hortulan	Sårbar	Forsvunnet/ trolig forsv.	Endringer i landbruket, reduserte beitearealer?
Hønehauk	Usikker	Usikker	Etterstrebelser, ødeleggelse av reirbiotopen
Natteravn	Usikker	Ikke oppført	Næringsmangel på grunn av overgang til ensidig kornproduksjon og bruk av plantevernmidler
Vendehals	Usikker	Ikke oppført	Usikkert
Gaupe	Utilstr. kjent	Sårbar	Etterstrebelser

Art	Status i Norge	Status i Østfold	Viktigste trussel lokalt
Piggsvin	Utilstr. kjent	Sårbar	Mangel på overvintrings- lokaliteter, motorisert ferdsel, plantevernmidler?
Vannflaggermus	Utilstr. kjent	Usikker	Næringsmangel på grunn av ensidig kornproduksjon og bruk av plantevernmidler, færre hule trær? Moderne hus m. isolasjonsmateriale i veggene gir færre hulrom til ynglekolonier og skjul, bruk av impregneringsmidler i bygningsmaterialer
Skjeggfl.mus	Utilstr. kjent	Usikker	
Skimmelfl.mus	Utilstr. kjent	Usikker	
Nordflaggermus	Utilstr. kjent	Usikker	
Dvergflaggermus	Utilstr. kjent	Usikker	
Langøret fl.mus	Utilstr. kjent	Usikker	
Sangsvane	Utilstr. kjent	Usikker	Redusert våtmarksareal, forstyrrelser, blyforgiftning, kollisjon med telefon- og kraftledninger
Vepsevåk	Utilstr. kjent	Usikker	Usikkert
Rapphøne	Utilstr. kjent	T. forsvunnet	Samme trusler som for åkerrikse
Vaktel	Utilstr. kjent	Usikker	Samme trusler som for åkerrikse
Skogdue	Utilstr. kjent	Usikker	Moderne skogsdrift, mangel på trær med reirhull
Dvergspett	Utilstr. kjent	Usikker	Antakelig mangel på dødt løvtrevirke. (Særlig stående dødt virke)
Gråspett	Utilstr. kjent	Usikker	Antakelig mangel på dødt løvtrevirke.
Storlom	Utilstr. kjent	Usikker	Forstyrrelser, forsurening/forurensing vannstandsreguleringer
Smålom	Utilstr. kjent	Sårbar	Samme trusler som for storlom
Ilder	Sjelden	Usikker	Redusert våtmarksareal, biltrafikk, redusert næringstilbud (bla. rotter)
Spissnutet frosk	Sjelden	Ikke oppført	Reduserte våtmarksareal
Stjertand	Sjelden	Sjelden	Gjengroing, reduserte våtmarksareal
Bergand	Sjelden	Ikke oppført	Redusert våtmarksareal

Art	Status i Norge	Status i Østfold	Viktigste trussel lokalt
Myrrikse	Sjelden	Usikker	Redusert våtmarksareal
Vannrikse	Sjelden	Sjelden	Redusert våtmarksareal
Dverglo	Sjelden	Sårbar	Forstyrrelser eller ødeleggelse av hekkeplassen som vanligvis ligger i sandtak, redusert våtmarksareal
Lerkefalk	Sjelden	Usikker	Næringsmangel, (lite insekter og småfugl i kulturlandskapet)
Myrhauk	Sjelden	Ikke oppført	Uvisst, redusert våtmarksareal?
Dvergsnipe	Sjelden	Ikke oppført	Redusert våtmarksareal, (raste- og trekkområder på trekket)
Kvartbekkasin	Sjelden	Ikke oppført	Reduserte våtmarksareal
Trelerke	Sjelden	Sårbar	Avvikling av utmarksbeiter, plantevernmidler?

I tillegg til listen ovenfor har Norge et spesielt ansvar for arter, hvor vi har mer enn 25% av den europeiske hekkebestanden. Av disse finner vi i Sarpsborg følgende arter:

Fiskemåke, Gråmåke, Svartbak.

Følgende arter som er oppført i listen over truede arter i Norge, er også observert i Sarpsborg:

Kornkråke, Stormsvale, Storskarv, Lomvi, Svartand, Snøugle, Sildemåke? (Usikker underart).

Det er imidlertid ikke sannsynlig at arealdisponeringen og viltforvaltningen i kommunen har negativ innvirkning på disse bestandene.

Hubro